

IZHODIŠČA ZA NACIONALNI PROGRAM VARSTVA NEPREMIČNE ETNOLOŠKE DEDIŠČINE

Izhodišča za nacionalni program varstva nepremične etnološke dediščine (dalje 'Izhodišča') se usmerjajo predvsem na naslednje osrednje poudarke: na potrebo po optimalni umestitvi vloge etnologije v okviru strokovno in vsebinsko nedeljive obravnave kulturne dediščine, na predstavitev vzrokov za zatečeno stanje nepremične etnološke dediščine in ukrepov za njeno izboljšanje. Diskusijski prispevek povzema pogloblitve usmeritve dveh obsežnejših tekstov - 'Problematika stanja in varstva ljudskega stavbarstva v Sloveniji' ¹ in 'Etnologija v dejavnosti varstva nepremične dediščine', ² kakor tudi smernic s posveta 'Etnologija in nova varstvena zakonodaja'. ³

Definicija nepremične etnološke dediščine:

Predlog zakona o varstvu kulturne dediščine določa v 2. čl. pojem kulturne dediščine takole: "Kulturna dediščina (v nadaljnjem besedilu dediščina) so območja in kompleksi, grajeni in drugače oblikovani objekti, predmeti ali skupine predmetov oziroma tista ohranjena materializirana dela, ki so rezultat ustvarjalnosti človeka in njegovih različnih dejavnosti, družbenega razvoja in dogajanj, značilnih za posamezna obdobja v slovenskem in širšem prostoru, katerih varstvo je zaradi njihovega

zgodovinskega, kulturega in civilizacijskega pomena v javnem interesu.

Dediščina so predvsem arheološka najdišča in predmeti; naselbinska območja, zlasti mestna in vaška jedra, oblikovana narava in kulturna krajina, stavbe, njihovi deli ali skupine stavb umetnostne, zgodovinske ali tehnične pričevalnosti; stavbe in drugi predmeti, ki so v zvezi pomembnimi osebami in dogodki naše politične, gospodarske in kulturne zgodovine; arhivsko gradivo; knjižnično gradivo; predmeti ali skupine predmetov zgodovinskega, umetnostnozgodovinskega, arheološkega, umetnostnega, sociološkega, antropološkega, etnološkega ali naravoslovnega pomena, ki izpričujejo zgodovinska dogajanja na Slovenskem.

Dediščina so po tem zakonu nepremičnine ali njihovi posamezni deli, skupine nepremičnin ali območja (v nadaljnjem besedilu: nepremična dediščina) ter premičnine in njihove zbirke (v nadaljnjem besedilu: premična dediščina).⁴

V 6. členu predloga zakona so etnološki spomeniki "območja, stavbe, skupine stavb, predmeti vsakdanje rabe in oblikovani izdelki, ki izpričujejo način življenja in dela Slovencev, pripadnikov italijanske in madžarske narodnosti ter drugih ljudstev na območju Slovenije".⁵ Ob predstavitvi zakonske definicije nepremične etnološke dediščine na kratko osvetljuje njeno večplastnost: predstavlja enega od najbolj zaznavnih "aterialnih virov za raziskovanje ljudskega življenja v preteklosti in danes (spomeniškovarstveni interes), kot pričo strukturalnih dogajanj v družbi in vsakokratnega življenjskega stila (etnološki interes), kot materialno substanco, ki s svojim obstojem vpliva na tvorce (povratni učinek arhitekture na ljudi in njihov način življenja), kot pričevanje o stopnji proizvodnih odnosov in sredstev" ...⁶

Zaenkrat si sodobne težnje v bazični etnološki in v varstveni stroki še ne preveč uspešno prizadevajo presegati zaviralni anahronizem varstvene dejavnosti. Le - ta predstavlja razmejitev predmeta dela varstva na posamezne zvrsti glede na svoje značilne lastnosti izhajajoč iz tradicionalnih usmeritev posameznih strok. Zaželeno preseganje bi pomenilo intenziviranje interdisciplinarnega pristopa k celostni obravnavi dediščine.

Tako kritično razmišlja etnolog Janez Bogataj: "Naša zakonodaja razlikuje med kulturno dediščino in naravno dediščino, kar je tudi iz praktičnih dobronamernih birokratskih vidikov sprejemljivo, manj pa uporabno z vidika celovitega pogleda na modele človekovega razmerja do kulturnega (torej v dobršni meri tudi naravnega) okolja".⁷ Dalje ugotavlja avtor trditve takole: "V družbi, ki je desetletja postavljala mejo med med vrhunskimi kulturnimi stvaritvami in nekimi oblikami amaterizma (sedaj ljubiteljstva), seveda ne moremo pričakovati celovitega pogleda na kulturo v najširšem pomenu te besede".⁸

To vsekakor nezmotljivo dejstvo lahko smiselno razširimo na problematiko nasilnih strokovnih razmejitev med stilno in ljudsko arhitekturo ter mestom in podeželjem tako v teoriji kot še posebno v praksi.

Vloga etnologije v varstveni dejavnosti:

Še v času po drugi svetovni vojni je predmet etnologije v učno - vzgojnih in raziskovalnih programih predstavljalo obsežno področje ljudske kulture, ki so ga "istovetili s kmečko kulturo in nekaterimi njej sorodnimi pojavi".⁹ Tako je v strokovnem smislu do druge polovice sedemdesetih let prevladovala misel, da je "poglavitna 'pomankljivost' dela etnologov v spomeniški službi temeljila na dejstvu, da so se preveč izključno posvečali ljudski arhitekturi"¹⁰ s stališča umetnostno zgodovinskega vrednostnega sistema in urejanju prostora na podeželju. V etnološkem konservatorstvu pa je še vedno prevladovalo novoromantično vodilo, da so "poglavitne naloge narodopisja raziskovanje preteklosti, v njej pa tistih družbenih plasti in njih kulturne podobe, ki jih je moč označiti kot ljudske".¹¹

Do odločnega presejanja, razširitve omenjenih strokovnih pogledov je prišlo v začetku šestdesetih let z opredelitvijo ljudske kulture in načina življenja vseh socialnih in profesionalnih skupin na ravni sedanjosti in tudi vsakdanjosti kot temeljne naloge etnološkega preučevanja.¹² Stroka se je tudi z naslonom na sočasne evropske teorije in prakse, še posebno na Švico in Švedsko) vse bolj usmerjala na preučevanje razmerij človeka z gmotnimi, družbenimi in duhovnimi razsežnostmi na vseh področjih vsakdanjega življenja. Merilo obravnave je postala še posebno družbena odmevnost kulturnih pojavov. Če zopet povzamemo: "v ospredju je torej tukaj celota, temelječa sicer na posameznostih, ki morajo biti natančno preučene, seveda v prvi vrsti v svojem odnosu do celotnega kulturnega ustroja".¹³

Med pomembnimi novostmi v povojni slovenski etnologiji moramo omeniti še posebno pobude za obravnavo širše kulturne problematike in ne le posameznih kulturnih sestavin, še posebno skozi njihovo spreminjanje. "Pokazala se je tudi potreba, da so posamezne tradicionalne kulturne sestavine obravnavane z vidika funkcije, ki jo imajo ali pa so jo imele v ljudskem življenju".¹⁴

Če povzamem, so postali bistveni vidiki sodobne

etnologije, še posebno zgodovinskost in razvojno gledanje na predmet obravnave. Tako je "predmet etnološkega preučevanja postajal vse bolj način življenja ali življejski stil tistih socialnih, poklicnih, lokalnih in drugih skupnosti, ki po posameznih obdobjih sestavljajo posamezne etnične skupine. Poudarek torej ni več na kulturnih sestavinah, temveč na odnosu omenjenih skupin in njihovih članov do vaskokratnega kulturnega in naravnega okolja".¹⁵

Zaradi tradicije in čistih prakticističnih razlogov, pa se nekateri raziskovalci usmerjajo na obravnavo ljudskega stavbarstva, drugi v urbano etnologijo itd.

S preusmeritvijo zanimanja s predmetov na odnose, še posebno pa na človeške razsežnosti in vsebino kulturnih elementov, je prišlo do pobud za uveljavljanje in vključevanje etnološkega vidika pri vseh zvrsteh spomenikov in dediščine ter celovitega, integralnega,¹⁶ varstva nasploh. Bistvo etnološkega vidika pri raziskovanju nepremične etnološke dediščine je, poleg odnosa človeka do obravnavanega objekta, raziskovanje vzrokov za njegov nastanek, predelave, dograjevanja, rušenja in prestavitve. Iščemo pomen objekta za okolico in tudi povratne vplive okolja (fizičnega in družbenega) na stavbo v preteklosti in danes. Predvsem iz

1. Zvezdana Koželj, Problematika stanja in varstva ljudskega stavbarstva v Sloveniji. V: Varstvo spomenikov 36. Ljubljana 1997, str. 103 - 117.
2. Zvezdana Delak - Koželj, Etnologija v dejavnosti varstva varstva nepremične dediščine. V: Glasnik SED 37/1-2, str. 3-8.
3. Branka Berce - Bratko, Zvezdana Delak - Koželj, Vladimir Knific, Smernice s posveta Etnologija in nova varstvena zakonodaja. V: Glasnik SED 37/1-2, str. 2.
4. Predlog zakona o varstvu kulturne dediščine (EPA 387, druga obravnava, z amandmaji) V: Poročevalec 98/60, str. 59.
5. Nav. delo, str. 60.
6. Anton Cevc, Peter Fister, Ivan Sedej, Fanči Šarf, Stavbarstvo in stanovanjska oprema. V: Etnološka topografija slovenskega etničnega ozemlja, Vprašalnica 5. Ljubljana 1976, str. 26.
7. Janez Bogataj, Sto srečanj z dediščino. Ljubljana 1992, str. 11.
8. Prav tam.
9. Slavko Kremenšek, Etnološka topografija slovenskega etničnega ozemlja, Uvod. Ljubljana 1976, str. 38.
10. Ivan Sedej, Vloga in položaj etnologa v varstvu kulturnih spomenikov, Okrogla miza: Etnologija - arhitektura. V: Glasnik SED 20/1, str. 3.
11. Slavko Kremenšek, Družbeni temelji razvoja slovenske etnološke misli. V: Pogledi na etnologijo, Ljubljana 1978, str. 15.
12. Vilko Novak, O bistvu etnografije in njeni metodi. V: Slovenski etnograf 9, Ljubljana 1956, str. 7 - 15.
13. Slavko Kremenšek, Etnološka topografija slovenskega etničnega ozemlja, Uvod. Ljubljana 1976, str. 37.
14. Isti, Družbeni temelji razvoja slovenske etnološke misli. V: Pogledi na etnologijo, Ljubljana 1978, str. 58.
15. Isti, Smernice etnološkega raziskovalnega dela. V: Glasnik SED 17/4, str. 47.
16. Integralno ali celovito varstvo je celovita in skupna obravnavna objekta ali območja, ki vključuje tudi kulturno krajino, kot enotnega organizma in to po fizični in vsebinski plati, ki presega ozki kulturni vidik, in zato predstavlja enega od poglavitnih ciljev varstvenih prizadevanj nasploh. Vsebuje vrsto ukrepov, še posebno na različnih strokovnih in upravnih ravneh, ki naj bi zagotovili ohranjanje dediščine, njeno vzdrževanje, rabo in prilagoditev potrebam okolja in družbe.

poznavanja načina, oblik gradnje, poznavanja stanovanjske opreme in vseh ostalih zvrsti gospodarstva, družbenega in duhovnega življenja izluščimo "tista spoznanja, ki označujejo njihove lastnike, uporabnike, nosilce, udeležence" itd.¹⁷ Etnološki vidik predstavlja zaradi tradicionalističnih gledanj v zavesti drugih strok pogosto ozek in folkloristični pomen materialne dediščine, ki ga ostale stroke že kar preveč rutinsko obvladajo!

Sčasoma se je zavedla celo širša strokovna javnost, da se etnologi konservatorji ukvarjamo tudi z vprašanji usmerjanja poselitve, prenove naselij in oblikovanja novogradenj, seveda vse v interdisciplinarnem smislu in bolj posredno. Etnolog konservator si v največji možni meri prizadeva preseči razkorak med teorijo bazične stroke in zakonsko opredelitvijo nepremične etnološke dediščine ter etnoloških spomenikov in prakso, ki še ne ustreza vsebinskim usmeritvam etnološke vede. Etnolog konservator ima na regionalni ravni naslednje zadolžitve:

- evidentiranje objektov in območij na terenu;
- inventariziranje, dokumentiranje, izdelava topografij, razglašanje objektov in območij;
- sodelovanje pri urbanistično - planskih dokumentih na več nivojih, še posebno z etnološkimi raziskavami načina življenja;
- priprava mnenj in soglasij za posege v zavarovanih območjih;
- sodelovanje v interdisciplinarnem procesu prenove;
- priprava izhodišč za izdelavo konservatorskega programa, vodenje spomeniško varstvenih akcij - s poudarkom na prenovi etnološke stavbne dediščine;
- popularizacija varstva etnološke stavbne dediščine;
- izvajanje raziskovalne dejavnosti in lastno izobraževanje; - mentorstvo in poučevanje;
- spremljanje razvoja bazične in varstvene stroke.¹⁸

Pri prenovi mest, trgov in vasi se je že koncem sedemdesetih let oblikovala jasna vloga etnologa med ostalimi strokami. Arhitekti so spoznali, da mora etnolog preučiti vse vsebinske in oblikovne možnosti prostora, da bo zaščita poleg "ohranitve vseh prostorsko - likovnih kvalitete in pričevalnosti kulturne dediščine"¹⁹ vsekakor "rezultat človekovih želja in da bo v skladu z njegovimi predstavami o lepi hiši in udobnem stanovanjskem prostoru ali širšem okolju"²⁰, "skratka, gre za ugotavljanje kontinuitete in različnih načinov bivanja v konkretnih lupinah in okoljih".²¹

Te predloge lahko dodatno argumentiramo z zahtevami za urejevalce prostora, ki jih zasledimo v "Konvenciji o varstvu evropskega arhitekturnega bogastva, Granada 1985" in "Priporočilu o varstvu in prenovi podeželske stavbne dediščine, Strasbourg 1989". Od načrtovalcev pričakujemo, da "koordinirajo strategijo za celovito zaščito in prenovo grajene in naravne dediščine, ki naj temelji na celovitem sistemu planiranja, ta pa naj združuje tudi dve neločljivi sestavini ruralne dediščine (zemljo in arhitekturo)".²²

Nedeljiva obravnava objektov in območij kulturne dediščine v celovitem - seveda interdisciplinarnem - raziskovanju, načrtovanju in seveda tudi varovanju parkov in slovenskega podeželja, naj bi postala stalnica

dela etnologa konservatorja. Medtem ko je željeni celoviti pristop v deželah članicah Sveta Evrope že utečen pojav, če le navedem kot primer gradivi Sveta Evrope²³ in ne nazadnje tudi Strategijo ECOVASTA za podeželje v Evropi, delno pa tudi v deželah članicah Delovne skupnosti Alpe - Jadran,²⁴ dobiva pri nas natančnejše obrise (še le in predvsem) na teoretičnem nivoju. Kot negativni primer z evropsko prakso navajam sektorsko ločitev varstva naravne in kulturne dediščine leta 1994 na dve ministrstvi!

Morda danes vse bolj odkrivamo dejstvo, da je prav etnologija osrednja veda v konservatorstvu v primerjavi z ostalimi, ki celo spodbujajo celovit pristop pri obravnavi interdisciplinarnih nalog v varstveni dejavnosti in pri celoviti obravnavi razvoja zavarovanih območij in podeželja.

Z njeno ustrežnejšo umestitvijo v varstveni dejavnosti in širši družbi nasploh bi bila zopet etnologija, kakor v času razsvetljenstva, "naravnana tudi h kar najbolj konkretnim družbenopolitičnim nalogam",²⁵ saj naj bi takratno "preučevanje načina življenja prebivalstva, njegove miselnosti, običajev, navad, njegove gospodarske dejavnosti, skupaj z izsledki drugih družboslovnih raziskav služilo tolmačenjem obstoječega stanja in oblikovanja napotkov za njegovo izboljšanje".²⁶

Stanje nepremične etnološke dediščine:

Po letu 1945 nastopi čas velikih sprememb v gospodarskem, socialnem in duhovnem smislu, zlasti želja po prekinitvi s tradicijo in po vzpostavitvi novih vrednot, v veliki meri v nasprotju z dotedanjimi.

Po drugi svetovni vojni so neustavljivi procesi predelav in rušenj objektov nepremične etnološke dediščine povzročile povojna stihijska obnova, obsežne in trajne spremembe na vseh področjih družbe in z njimi povezane spremembe v načinu življenja ter v bivalni kulturi, kot njegovem najbolj vidnem elementu. Z uvajanjem novih tehnologij, gospodarjenja in gradnje, kakor tudi s spremenjenim odnosom do temeljnih načel objektov dediščine vsakdanjega življenja, oziroma tradicionalnih korelacij med gradivom, njegovimi zmogljivostmi in funkcijami objektov, prihaja do preloma z objekti nepremične etnološke dediščine v razvojnem smislu, kar pogojuje zlasti nove funkcije v obliki in gradivih, seveda ne povsod.

Po drugi strani pa so neustrezno načrtovanje, razvrednotenje kmetijske zemlje, razvoj mest na vseh ravneh na račun podeželja - povzročili nenačrtni sistem gradnje, pojav neustreznih infrastrukturnih posegov, novogradenj, nadomestnih gradenj in naselij sekundarnih bivališč, ki s svojim, regionalni arhitekturi neprilagojenim izgledom rušijo strukturo podedovane kulturne krajine.

Velik del krivde za obstoječe stanje nepremične etnološke dediščine 'nosi' tudi neustrezna kmetijska, davčna in kreditna politika, saj so bili krediti dodeljevani le novogradnjam in nadomestnim gradnjam. Postavitev slednjih pa je zakonsko narekovala rušitev obstoječih,

prvotnih objektov.

Med pomembne vzroke za propad obravnavanega stavbnega fonda moramo prištevati tudi nekritičen prenos tehnologij in modelov kmetijske politike po 2. svetovni vojni z vzhoda in v zadnjem desetletju z zahoda. Nikoli tudi niso bile izdelane strokovne analize o naših potrebah in načinu gospodarjenja. Nekatere raziskave kažejo, da je dober del objektov dediščine vsakdanjega življenja, ki so ovrednoteni kot kulturna dediščina, možno prilagoditi sodobnemu načinu življenja in sodobnim kmetijskim tehnologijam (še posebno velja omeniti gospodarska poslopja v osrednji Sloveniji).

Med ostalimi vzroki za pretirano propadanje nepremične etnološke dediščine, posebno v zadnjih tridesetih letih, so predvsem neosveženost lastnikov objektov, neurejeno lastništvo objektov, dvig standarda, pomanjkanje ustreznih stavbnih gradiv, izvajalcev in adaptacijskih načrtov, kar je posledica nizke stopnje zgodovinske zavesti in zgodovinskega načina mišljenja. Kot neuspeh poskus varstvene stroke izpred dveh desetletij omenjam problem postavitve novih (okolju in ljudem neprilagojenih), montažnih hiš in popotresnega rušenja starega Breginja. Izhodišče letošnje popotresne obnove izhaja iz negativnih posledic takratne: s preselitvijo prebivalcev v mobilna bivališča so zastavili celovito obnovo v potresu prizadetega območja z aktivno vključitvijo varstvene stroke v obnovitvene posege. Podoben, dolgoročno zasnovan pristop prenove, so izpeljali pred dvajsetimi leti na italijanski strani, kjer so celo upoštevali postopke protipotresne sanacije po modelu slovenske varstvene stroke.

Današnji človek v vsej tej zmedi ni mogel slediti usmeritvam, ki jih je pogojevala sodobna konservatorska stroka v težnji po aktivnem varovanju, po varovanju, ki bo uresničeno s pomočjo čim ustrežnejše funkcije tako za objekt, kakor za imetnika samega. Po drugi strani pa se je "vaščan brez primerne strokovne pomoči zatekel pri postavitvi novogradenj k slepemu posnemanju neprimernih vzorov, da bi prilagodil svoje okolje zahtevam sodobnega bivanja in okusa".²⁷ Za povprečnega Slovenca so postale velika, 'modna' novogradnja poleg zasebnega lastništva najpomembnejše prvine družbene veljave.²⁸

Če povzamem je predstavljeno nezavidljivo stanje nepremične etnološke dediščine rezultat naslednjih neurejenih ravni, ki pa se v mnogih vsebinah pogosto prepletajo:

- zakonodajna raven (pomanjkanje, nedorečenost in neuskkljenost zakonov - še posebno odsotnost hierarhije zakonov v novi državi; kar se tiče varstvene zakonodaje pa predvsem - ozkost pravic imetnikov etnoloških spomenikov in nujnost širitve finančnih ugodnosti; odsotnost sankcij kršiteljev zakona);
- strokovna raven (pomanjkanje usposobljenih; strokovnjakov, interdisciplinarnosti; neuskkljenost, nepovezanost, odsotnost ustrezne metodologije, neupoštevanje strokovnega dela itd.)
- raven davčno - kreditne politike (nestimulativnost v prid varstvenih posegov tako lastnikov kakor izvajalcev);

- izvajalska raven (npr. pomanjkanje izvajalcev tako za posege, kakor tudi za gradiva zanje);
- lastniška raven (negativen odnos, nepoznavanje dela varstvene dejavnosti ipd.);
- pedagoška raven (pomanjkanje učnega kadra, nezadostno seznanjanje o tej zvrsti, varstveni dejavnosti itd.);
- popularizacijska raven (nezadostno predstavljanje uspešnih posegov v smislu izboljšanja bivalnih razmer itd.).

Predlogi ukrepov za izboljšanje stanje nepremične etnološke dediščine:

Za varstvo nepremične etnološke dediščine in za varstveno dejavnost nasploh ugotavljam dolgoročno izredno pomembno zahtevo po razmejitvi nalog med vsemi inštitucijami, ki se kakorkoli ukvarjajo s to problematiko (npr. muzeji, SAZU, Univerza) in zagotoviti kontinuiranega sodelovanja in pretoka podatkov.

Zakonodajni nivo:

Od sprejetja Zakona o naravni in kulturni dediščini (Ur. l. SRS 1 / 81) Delovna skupina etnologov konservatorjev pri Slovenskem etnološkem društvu pripravlja pripombe na njegovo izboljšanje, oziroma v zadnjih letih aktivno sodeluje pri pripravi nove varstvene zakonodaje. Maja 1997 je Slovensko etnološko društvo organiziralo v Piranu posvet na temo 'Etnologija in nova varstvena

17. Slavko Kremenšek, Etnološka topografija slovenskega etničnega ozemlja, Uvod. Ljubljana 1976, str. 37.
18. Zvezdana Koželj, Etnologija v dejavnosti varstva naravne in kulturne dediščine. V: Zbornik prispevkov s kongresa Razvoja slovenske etnologije od Štreklja in Murka do sodobnih etnoloških prizadevanj, Ljubljana 1995, str. 239.
19. Peter Fister, Problematika prenove vasi V: Zbornik posvetovanj Muzej na prostem v Sloveniji, Odnos slovenske etnologije do arhitekturne dediščine in sodobnega stanovanjskega načrtovanja. Ljubljana 1981, str. 2.
20. Ivan Sedej, Vloga in položaj etnologa v varstvu kulturnih spomenikov, Okrogla miza Etnologija - arhitektura V: Glasnik SED 20 / 1, str. 3.
21. Janez Bogataj, Mesto etnologije v prenovi mestnih in vaških naselij V: Zbornik posveta Aktualni vidiki prenove mestnih naselbin na Slovenskem, Sinteza 58, 59, 60. Ljubljana 1981, str. 153.
22. Peter Fister, Novi pomen prenove kot dela celovitega varstva, urejanja in gradnje prostora. V: Urbani izziv 16, 17. Ljubljana 1991, str. 10.
23. Stavbna dediščina in podeželski razvoj, Strasbourg 1988. Priporočilo o varstvu in prenovi podeželske stavbne dediščine, Strasbourg 1989.
24. Delovna skupnost Alpe - Jadran, Projektna skupina za zgodovinska središča, Drugo skupno poročilo o zgodovinskih središčih, Ljubljana 1994, str. 61.
25. Slavko Kremenšek, Družbeni temelji razvoja slovenske etnološke misli. V: Pogledi na etnologijo, Ljubljana 1978, str. 15.
26. Prav tam.
27. Ivan Sedej, Nekaj načelnih vprašanj varstva etnoloških spomenikov. V: Varstvo spomenikov 11. Ljubljana 1976, str. 75.
28. Prav tam.

zakonodaja'. Ob posvetu smo pripravili tudi opredeljene 'Smernice za novi varstveni zakon', ki smo jih posredovali zakonodajalcu:

1. Povzame naj vse pozitivne dosežke obstoječega Zakona o naravni in kulturni dediščini (Ur. l. SRS 1/81), predlagamo le prevetritev, popravke in dodatke v smislu strokovne aktualizacije in učinkovitosti;
2. V nedeljivo dejavnost naravne in kulturne dediščine naj vgradi načela integralnega varstva s posebnim poudarkom na prilagoditvi vseh zakonov, ki se nanašajo na varstveno dejavnost, vzpostavi naj različne finančne vzpodbude in sklade;
3. Po načelu interdisciplinarnosti naj vmeti etnološki vidik v definicijo kulturne dediščine in ustrezneje definira varstvene skupine;
4. Zagotovi enovitost ustanavljanja, financiranja in organiziranja mreže varstvenih ustanov z jasno opredeljitvijo in izpeljavo hierarhije, povezav, nalog in kompetenc posameznih inštitucij;
5. Sledijo naj mu potrebni podzakonski akti (npr. ustrezno preoblikovanje Pravilnika o pripravnstvu, strokovnih izpitih in pridobivanju nazivov za zaposlene v dejavnostih s področja varstva kulturne dediščine Ur. l. RS 31 / 96) in pravilniki (npr. izdelava Normativov in standardov v varstveni dejavnosti).²⁹

Pri tem moramo poudariti pomembno dejstvo, da je problemska vsebina prispevkov in diskusije vseskozi sledila priporočilom 'Resolucije o prilagoditvi zakonov in predpisov zahtevam integralnega varstva stavbne dediščine' iz l. 1976, povzetkom Seminarja Sveta Evrope o integralnem varstvu kulturne dediščine iz l. 1994 v Ljubljani in ugotovitvam poročila Michaela Wimmerja 'Kulturna politika v Sloveniji, Osnutek poročila evropske skupine ekspertov' iz l. 1996.

V potrditev naših dolgoletnih prizadevanj po bistvenih - strokovno utemeljenih spremembah obstoječe varstvene zakonodaje in ustrežnejše nove - kažejo usmeritve v 'Nacionalnem poročilu o kulturni politiki Slovenije'³⁰ in poglobljene kritične pripombe v Poročilu evropske skupine ekspertov³¹. Eksperti v imenovanem Poročilu opozarjajo na naslednje prioritete naloge in postopke:

- jasno definiranje nacionalne kulturne politike, njenih ciljev in ukrepov, s katerimi jih doseči;
- obveznost sodelovanja stroke pri pripravi novih zakonov;
- definiranje sankcij, možnost priziva;
- odpraviti očiten razkorak med zakonodajo in njenim izvajanjem;
- jasno razmejiti matične ustanove in njihove naloge v razmerju do ostalih;
- vzpostaviti koordinacijske mehanizme na področju kulturne dediščine med ustanovami in javno upravo na vseh ravneh;
- razviti skupen in primeren sistem standardov za metodologijo, kategorizacijo in profesionalizacijo;
- po zavodih prekiniti enotnost načrtovanja del, izvedbe in nadzora;
- zagotoviti zanesljivo financiranje (učinkovita posojilna, davčna politika, sponzorstvo, še posebno

vzpodbuditev zasebne iniciative).

Poročilo še posebno izpostavlja potrebo po celovitosti varstvene službe, pospešeno delo na registru dediščine, izobraževalnem in raziskovalnem področju, kar naj bi bili naši prioriteten cilji v bodoče.

Strokovna raven:

Dokaj pereče pomanjkanje etnologov konservatorjev glede na številčno razmerje objektov nepremične etnološke dediščine, do ostalih zvrsti, bi uredili z zaposlitvijo diplomantov, slušateljev Vaj iz etnološkega konservatorstva, ki se že deset let predava na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete. S povečanim številom etnologov konservatorjev, bi bilo ustrezneje 'pokrito' njihovo redno delo, po drugi strani pa bi gotovo v izdatnejšem obsegu izpeljali prepotrebno interdisciplinarno zasnovane delovne naloge. Z oblikovanjem manjših delovnih skupin v zavodih, ki bi izdelovale projektne modele za posege na nivoju idejnih načrtov, bi v mnogočem pospešilo ustrezno naravnane obnovitvene posege. Nedvomno je potrebno skrčiti 'upravni' del nalog v primerjavi s 'strokovnim'. Tako ugotavljamo potrebo po pospešenem raziskovalnem delu na vseh nivojih strokovnih nalog, seveda na osnovi trdno dograjene metodologije.

S pripravo gradiva 'Standardi v varstveni dejavnosti - Poudarek na delu etnologa konservatorja',³² želimo natančneje opredeliti delo in vlogo etnologa v spomeniški službi. Gradivo, ki je zasnovano kot krovno, se bo še razdelalo po posameznih sestavinah. Tako so že izdelana 'Izhodišča za pripravo posebnih strokovnih podlag za izdelavo UN na nivoju najpomembnejše kulturne dediščine - urbanističnih spomenikov'. V zaključni fazi so npr. navodila za izdelavo konservatorskega programa in Izhodišča za načrtovanje, postavitve in delovanje Mreže regionalnih muzejev na prostem. V pripravi so usmeritve za izdelavo varstveni režimov in priprave strokovnih predlogov za razglasitev.

V veliko strokovno pomoč nam bo Etični kodeks etnologov, ki naj bi ga sprejelo in izvajalo Slovensko etnološko društvo.

Kot pomembni strokovni izziv je v teku strokovna preverba postavitve petih regionalnih muzejev na prostem z muzejsko prezentiranimi objekti in območji nepremične etnološke dediščine, ki bi jih vmetili v obstoječo 'Mrežo' in bi odločilno doprineslo k celovitejši predstavitvi etnoloških regij. Ne nazadnje bi morali vanj vplesti tudi kriterijelno izbrane ostale objekte dediščine vsakdanjega življenja, ki so že bili ali pa se zanj načrtuje celovita obnova in prezentacija.

Kot izhodišča za razvijanje vseh opredeljenih ravni, ki so ključnega pomena za izboljšanje stanja in varstva nepremične etnološke dediščine omenjam še zlasti tri gradiva.

Kot obstoječi naj omenim 'Final draft of the Charter on the built vernacular heritage, ICOMOS Madrid 1996, Jerusalem 1996 in Traditional rural buildings: A strategy

for Europe, ECOVAST 1996.

Za potrebe Tretjega skupnega poročila Projektne skupine za zgodovinska središča Delovne skupnosti Alpe - Jadran z naslovom 'Problematika stanja in varstva nepremične etnološke dediščine v deželah Alpe - Jadran', sem pripravila poročilo za področje Slovenije. V izdelavi je skupno poročilo o tej temi; sklepi, ki naj bi usmerjali politiko vlad v smislu dolčanja ciljev, strategije in konkretnih pobud, še posebno v zvezi z varstvom, obnovo nepremične etnološke dediščine in načrtovanjem novogradnja na podeželju, pa bodo posredovani vladam članicam Delovne skupnosti.

Raven davčno - kreditne politike:

Še izdatneje se moramo zavzemati, da bi moral biti sistem davčnih olajšav usklajen z bančno politiko dolgoročnega kreditiranja, ki bi omogočala posebne pogoje kreditiranja posegov v spomeniškovarstveni fond. Prepričani smo, da bi morali biti krediti spodbujevalni, se pravi čim ugodnejši, če bi imetnik spomenika upošteval vse zahteve varstvene službe. Davčni zakon bi moral v večji meri upoštevati možnosti mecenstva.

Izvajalska raven:

Velike probleme pri izvajanju neposrednih varstvenih posegov predstavljajo proizvajalci dandanes dragih in redkih gradiv ter vedno bolj pičli usposobljeni izvajalci posegov na spomeniških objektih. Obrtnikov, ki so večiči te dejavnosti, je vse manj zaradi pomanjkanja ustrezne šolske politike, neustreznega sistema nagrajevanja in davčne politike. Vsekakor bi jih morali izenačiti s samostojnimi kulturnimi delavci kadar bi delali na spomenikih. V zadnjem času si še posebno varstvena služba prizadeva vzpodbuditi zanimanje zlasti mladih za te poklice (npr. aktivna vloga RC na Srednji gradbeni šoli v Ljubljani).

Lastniška raven:

Lastništvo kot osnovo za nekdanjo postavitev, obstoj, danes pa ohranitev objektov etnološke dediščine, bi morali vzpodbujati še posebno v smislu njegove kontinuitete, na vseh nivojih varstva (preko zakonodaje, izvajanje strokovne pomoči pri aktivnem varovanju itd.)

Pedagoška raven:

Na vseh ravneh šolanja in v izvenšolskih dejavnostih (tudi s povezavo z lokalno samoupravo) je potrebno tako nepremični etnološki dediščini kakor varstveni dejavnosti nasploh posvetiti več pozornosti, kar bo prav gotovo daljnoročno mnogo doprineslo k izboljšanju kronično nizke zgodovinske zavesti in zgodovinskega načina mišljenja. Danes potekata dodiplomska in podiplomska študija, ki posredujeta obravnavano znanje le v Kabinetu za razvoj arhitekture in prenovi arhitekturne dediščine na Fakulteti za arhitekturo ter na Oodelku za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete.

Popularizacijska raven:

Zavedamo se, da bi izdatneše predstavitve temeljnega poslanstva varstvene dejavnosti, še posebno pa uspehi obnovitvenih posegov, v odmevnih medijih mnogo doprineslo k upoštevanju naše dejavnosti med lastniki objektov nepremične etnološke dediščine in tudi vse zainteresirane javnosti.

29. Berce - Bratko, Delak - Koželj, Knific, Smernice s posveta Etnologija in nova varstvena zakonodaja. V: Glasnik SED 37/1-2, str. 2.
30. Kulturna politika v Sloveniji V: Nacionalno poročilo o kulturni politiki Slovenije, Ljubljana 1997, str. 135 - 147. Splošne usmeritve za pripravo Nacionalnega kulturnega programa. Nav. delo, str. 264 - 265.
31. Michael Wimmer, Evropski program za evaluacijo nacionalne kulturne politike. V: Kulturna politika v Sloveniji, Osnutek poročila evropske skupine ekspertov, Svet Evrope 1996.
32. Vito Hazler, Zvezdana Koželj, Standardi v varstveni dejavnosti (Poudarek na delu etnologa konservatorja, tipkopis). Ljubljana 1995.